

SIYASÎ İLİMLER VE HUKUK

SEÇİM SİSTEMİMİZ

VE

BAŞLICA SIYASÎ PARTİLERİMİZ (*)

A. HALÛK ÜLMAN
S. B. F. Asistanlarından

G İ R İ Ş

İnceleme üzerinde birkaç söz

I. Seçim Sistemi Sözünden ne Anlıyoruz?

Dr. Arif Payaslıoğlu'nun Siyasî Partiler ismini taşıyan kitabında da belirtildiği gibi, «Çok partili rejimlerde iktidarın ele geçirilmesi veya hiç olmazsa kamu işlerinin yürütülmesinde az-çok bir tesir sağlayacak şekilde parlâmentoda mümkün olduğu kadar yer kazanılması, partilerini gayelerine götüren yolda ilk ve en önemli merhaleyi teşkil eder. Bu gayeye ulaşmak da, normal ve meşru olarak, ancak seçim yolu ile mümkündür.» (1)

Bir memleketin siyasî hayatını bu bakımdan çok yakından ilgilendiren seçimler, modern temsil teorilerinin gelişmeye başladığı tarihlerden buyana, kanun koyucuların üzerinde en fazla dikkatle durdukları konulardan biri olmuştur. Gene aynı bakımdan, siyasî partilerin mevcut seçim sistemleri muvacehesinde vaziyet almaları da tabiidir. (2)

Kanun koyucular tarafından üzerinde dikkatle durulan ve siyasî partilerin tutum ve dilekleri karşısında zaman zaman gözden geçirilmesi gereken seçim mevzuatı, genel olarak, birbirinden farklı iki kısım hüküm ihtiva eder. Birinci kısım hükümler seçmeye, seçilmeye ve oy verme ile oy tasnifinin maddî ameliyelerine müteallik olup gayeleri oy serbestliği, oy samimiyeti ve oy eşitliğini içine alan genel oy prensibini gerçekleştirmektir. İkinci kısım hükümler ise gayesi ferdî kanaatlerin

(*) Başlıca siyasî partilerimiz sözüyle Büyük Millet Meclisinde temsil edilen partileri anlatmak istiyoruz. Bunlar, bilindiği gibi, 1946 - 1950 devresinde C.H.P., Demokrat Parti ve Millet Partisi; 1950 - 1954 devresinde Demokrat Parti, C.H.P., Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi; 1954 ten bugüne kadar süren devrede ise Demokrat Parti, C.H.P., Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisidir. Seçim sistemi üzerindeki görüşlerini tesbit edebilecek yeter doküman bulamadığımız için, Türkiye Köylü Partisini maalesef- incelememizin dışında bırakmak zorunda kaldık.

(1) Dr. Arif T. Payaslıoğlu: *Siyasî Partiler*, Ankara 1952, sh. 105.

(2) *İbid.*, sh. 105.

tam ifadesini sağlamak ve temsil prensibini gerçekleştirmek olan seçim usulüne aittirler. (3)

Seçim sistemi denildiği zaman genel olarak bu ikinci kısım hükümler anlaşılmaktadır. Ancak seçim sistemi sözünden incelememiz bakımından da aynı şeyi anlamak incelemenin çerçevesini çok daraltacağı ve seçim mevzuatımız konusunda Türk siyasî partilerinin bellibaşlıları arasından cereyan eden tartışmaların büyük bir kısmını inceleme dışında bırakacağı için, biz seçim sistemi sözünü seçim usulüne inhisar ettirmeyi doğru bulmadık. Fakat diğer yandan, gene incelememiz bakımından, seçim sistemi sözünden -gerçekte yanlış, fakat memleketimiz realiteleri bakımından belki de zarurî olarak- bütün seçim mevzuatımızı anlamak konumuzu gerektiğinden fazla genişleteceğinden çalışmamızı bütün seçim mevzuatımız üzerine yaymaktan da kaçındık. Bu yüzden, etüdümüz boyunca seçim sistemi sözünden seçim mevzuatımızın gerek hazırlanması sırasında, gerekse yeniden gözden geçirilmesi bahis konusu edildiği sıralarda başlıca siyasî partilerimiz arasında en çok tartışılan noktalarını anlamak ve bu noktalar üzerinde durmakla yetineceğiz.

II. Seçim mevzuatımızın en çok tartışılan noktaları nelerdir?

Yaptığımız incelemeler sonunda, seçim mevzuatımızın 1950 seçimlerinden önce parti idarecilerini en fazla ilgilendiren ve partilerarası tartışmalara en fazla konu teşkil eden noktasının seçim emniyeti olduğunu gördük. Buna mukabil, 1950 ve bilhassa 1954 seçimlerinden sonra seçim konusundaki tartışmalar alanında ön plâna geçen seçim çevreleri ve seçim usulü meseleleri, bu sıralarda henüz tartışma konusu olmaktan uzaktı (4). Aynı günlerde, seçim emniyeti meselesinin yanısıra, siyasî partiler seçimlerde nüfus ölçüsü üzerinde de dikkatle duruyorlardı.

(3) Dr. Fahir H. Armaoğlu: Seçim Sistemleri, Ankara 1953, sh. 4.

(4) Bilindiği gibi, 1946 ve 1950 yılları arasındaki devre Türk siyasî partilerinden en önemli ikisinin, Demokrat ve Millet Partilerinin kurulduğu devredir. Bu devre içinde kurulan bu iki büyük siyasî partinin programında, seçim sistemi konusunda, seçim usulü hakkında hiçbir sarahata rastlanmamakta, buna mukabil her iki partinin programında da ısrarla seçim emniyeti üzerinde durulmaktadır.

Gerçekten, Demokrat Parti programının 9 uncu maddesi şöyledir: «Millî iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmasına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak eşit haklara millî hâkimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.» Aynı programın 10 uncu maddesinde ise şöyle denilmektedir: «Milletvekilleri seçimlerinin tek dereceli olmasını, Seçim Kanunumuzda bu esasa göre ve yurttaşın seçme-

Türkiye'deki başlıca siyasî partilerin 1946 ile 1950 seçimleri arasındaki devrede seçim usulü ve seçim çevreleri meselelerini bir tarafa bırakarak seçim emniyeti meselesini ön plânda tutmaları, en iyi günün şartlarıyla izah edilebilir. 1950 seçimlerinden sonra ise bu şartlar değişmiş ve yerine yenileri geçmiştir. Gerçekten 1950 Şubatında çıkarılan yeni Seçim Kanunu seçim emniyetini sağlam teminatlara bağlamış ve Mayıs 1950 seçimlerinde de bu teminatların iyi işlediği, seçim emniyetinin sağlanmış bulunduğu anlaşılmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra seçim konusunda göze çarpan en önemli mesele partilerin aldıkları oy ile B.M.M. ne saktukları milletvekilleri adedi arasındaki büyük nisbetsizliktir. Bu nisbetsizlik üzerine seçim usulü ve seçim çevreleri meseleleri bütün ağırlıklarıyla Türkiye siyasî tartışma alanının ön plânına geçecekler ve plândaki yerlerini günümüze kadar muhafaza edeceklerdir.

Seçim mevzuatımızın şimdiye kadar tartışma konusu olan en önemli dört meselesini, yani seçim güvenliği, seçim usulü, seçim çevresi ve seçimlerde nüfus ölçüsü meselelerini böylece belirttikten sonra ve incelememize girmeden önce bir noktaya daha işaret edelim: İncelememiz sırasında bu dört meseleye teorik veya doktrinler görüş açılarından bakacak değiliz. Bu meseleler üzerindeki teori veya doktrin tartışmaları bizi ancak memleket gerçeklerini ilgilendirdiği ölçüde meşgul edecektir. Bu bakımdan, bu kısa girişten sonra, doktriner ve teorik meselelerle hiç uğraşmadan, hemen incelememizin ilk kısmına geçiyoruz.

ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz».

İki meclis sistemine taraftar olan Millet Partisinin programının 41 inci maddesine göre ise «... Her iki meclis üyelerinin seçimlerine ait usul ve vazifelerini icra tarzının millet hâkimiyetine ve demokrasi icaplarına en uygun yeni bir seçim kanunu ile tesbitine çalışılacaktır». Gene Millet Partisi, programının aynı maddesi ile milletvekili sayısının azaltılması gerektiğini ileri sürüyor, 40 inci maddesi de seçimlerin adli kuvvetin murakabesi altında yapılmasını istiyordu.

Burada, 1946 ile 1950 yılları arasında kurulan siyasî partiler içinde programına seçim usulü konusunda sarıh bir hüküm koyan tek partinin Millî Kalkınma Partisi olduğuna işaret etmek gerekir. Gerçekten, Millî Kalkınma Partisi programının 6 ncı maddesine göre seçimlerde nisbi temsil usulünün tatbiki istenecektir. Millî Kalkınma Partisi, programında, seçim güvenliği konusunda da dikkate değer tekliflerde bulunmaktadır. Bu arada, programının 6 ncı maddesinde seçimlerin partiler tarafından vücuda getirilecek heyetler vasıtasıyla yapılmasını talep etmekte, 7 nci maddesinde ise sadece kontrol ve inzibat vazifesiyle mükellef olması gereken memurların halkın rey istimaline hiç bir şekilde tesir etmemelerini, üstelik başkalarının fesat karıştırmasına mâni olmalarını istemektedir.

BÖLÜM : I**Bugünkü seçim sistemimizin hazırlanması ve siyasî partiler****I. 1946 genel ve 1948 ara seçimlerinden sonra yeni bir Seçim Kanunu hazırlanması gereğinin ortaya çıkması**

Bilindiği gibi, memleketimizde çok partili rejim devresinde yapılan ilk seçim 21 Temmuz 1946 genel seçimleridir. Bu seçimler Demokrat Partinin kurulduğu tarihten aşağı - yukarı altı ay kadar sonra ve Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisinin normal dönem sona ermeden seçim yenileme kararı vermesi üzerine yapılmıştı. 6 Haziran 1946 da çıkarılan 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun koyduğu «açık oy - gizli tasnif» esasına göre ve «Meşrutiyet intihaplarını hatırlatan bir hava içinde» yapılan bu seçim sonucunda, Demokrat Parti ancak 61 milletvekili çıkarabilmiştir (5).

Bu seçimlerden sonra, Demokrat Parti bütün gayretlerini yeni bir seçim kanununun çıkarılması üzerine toplamıştır. Demokrat Partiye göre, serbest ve dürüst seçimlerin yapılmasını temin edecek bir seçim sisteminin kurulması, demokrasimizin gelişmesi için en köklü unsur ve şarttı (6).

İktidar ve muhalefet arasında ve seçim sistemi konusundaki görüş ayrılığı, ortaya, 1948 yılının ortalarına doğru, açılan milletvekilliklerinin bir ara seçimi ile doldurulması bahis konusu olduğu zaman bütün şiddetle çıkmıştır. Muhalefetin ve basının, hiç şüphesiz halk efkârının da desteğiyle 21 Temmuz seçimlerini «meş'um ve antidemokratik» bir olay olarak ilân etmeleri üzerine C.H.P. iktidarı 1948 yılı ortalarına doğru Seçim Kanununda bazı değişiklikler yapmağı kabul etmişti. Bunun üzerine, B.M.M. İçişleri Komisyonuna verdiği bir tadil tasarısında, Demokrat Parti, seçim emniyetinin sağlanması için **a d l i t e m i n a t** prensibinin kabulünü istemiş ve yaptığı miting ve toplantılarla da iktidarı kendi görüşünü benimsemeye sevketmeye çalışmıştır (7).

Ancak Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı Seçim Kanununu tadil eden 5258 sayılı Kanunla «gizli oy - açık tasnif» esasını kabul etmekle beraber, yargı organını kendi görevleri dışında kalması gereken bir işle karıştırmamak mülâhazasıyla, Demokrat Parti ve bu Partiden ayrılan milletvekilleri tarafından ısrarla istenen **a d l i t e m i n a t**'ı vermeğe yanaşmamıştır. Bu durum karşısında Demokrat Parti «ara seçimlerine

(5) Dr. Tarık Z. Tunaya: **Türkiye'de Siyasî Partiler**, İstanbul 1952, sh. 657

(6) **İbid.**, sh. 657

(7) **İbid.**, sh. 658

ve bu durum baki kaldıkça hiçbir seçime iştirak etmemeye karar» verdiğini bildirmiş, İstanbul gazetelerinden bir kısmı da müşterek bir beyanname yayınlarak bu anti-demokratik durumdan yalnız C.H.P. nin sorumlu bulunduğunu ilân etmişlerdir (8).

II. İlim Heyetinin kuruluşu ve bu heyete siyasî partiler (D.P. ve M.P.) tarafından sunulan muhtıralardaki görüşler

Bütün bu olaylar sonucunda meydana gelen gergin durum karşısında 1948 ara seçimlerinden sonra iktidara gelen Günaltay Hükümeti yeni bir seçim kanunu hazırlamak zorunu duymuştur. Bunun üzerine bu yeni seçim kanunu tasarısını hazırlamak için Hükümet tarafından Başbakanlıkta Adalet ve İçişleri Bakanlıkları yetkili uzmanlarından teşekkül eden teknik bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon tarafından hazırlanan tasarı da «gerekli gördüğü ilâve ve değişiklikleri yapmak ve görüşlerini bir rapor halinde Başbakanlığa bildirmek» üzere bir İlim Heyetinin incelemesine sunulmuştur (9). Bu İlim Heyeti Üniversite profesörleriyle Yargıtay, Danıştay ve en kalabalık üç baronun, Ankara, İstanbul ve İzmir barolarının mensupları arasından seçilmiş 11 kişiden teşekkül ediyordu (10).

A. Demokrat Partinin seçim sistemi üzerindeki görüşü

İlim Heyeti, çalışmalarına, teknik komisyonun hazırladığı tasarıyı tetkik ve siyasî partilerin bu tasarıya dair mütalâaları ile mevcut seçim sistemleri hakkındaki tenkitlerini istemekle başlamıştır (11). Demokrat Parti, İlim Heyetinin bu isteğini ilk olarak 11 Ekim 1949 tarihinde yeri-

(8) *İbid.*, sh. 658 - 659, bilhassa 53 No. lu dipnotu.

(9) Prof. Dr. Yavuz Abadan, 11 Temmuz 1949 tarihli *Ulus* gazetesindeki başyazı.

(10) *İbid.*

(11) Seçim Kanunu projesini tetkikle vazifeli İlim Heyeti Başkanının siyasî partilere yolladığı mektupta kaydedildiğine göre, «... münhasıran ilmi, tamamen müstakil, mutlak surette tarafsız, mesuliyetiyle mütenasip geniş selâhiyetlere malik bir istişare teşekkülü olan...» İlim Heyeti, «... her türlü siyasî mülâhazalardan uzak, yalnız ilmî kanaatleriyle tecrübelerine ve vicdanının emirlerine tâbi mesaisinde muvaffak olabilmek, vatandaşlara mutlak bir emniyet ve itimat veren, ilimin ve demokrasinin mutalâalarına ve memleketimizin realitelerine uygun olan bir seçim kanunu projesi hazırlayabilmek için umumî efkârın temsilcileri mevkiinde bulunan bütün partilerin bu mevzudaki düşüncelerini öğrenmeyi ilmi ve objektif bir çalışma metodunun zarurî icaplarından...» bildirmiştir (Bu mektup için bk. İ. Olgun ve S. Köksal: *Haşiyeli yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu*, Ankara 1950, sh. 412).

ne getirmiştir. İlim Heyetine yolladığı ilk cevapta, Demokrat Parti sadece seçim emniyeti üzerinde durmakta, mevcut sistemin bu emniyeti temin etmekten uzak olduğunu söylemekte ve yürürlükte olan Seçim Kanunu hakkında Hasan Saka Hükümeti tarafından mütalâalarına müracaat edilen Avrupalı hukukçulardan da örnekler verilerek, adli teeminat sistemi kabul edilmedikçe seçim emniyetinin sağlanamayacağını belirtmektedir (12).

Demokrat Parti, İlim Heyetine 11 Ekim 1949 tarihinde sunduğu bu ilk cevaptan sonra, 22 Ekim 1949'da da «seçimin muhtelif safhalarda gösterebileceği müşküller müsbet delillere dayanılarak ve evvelki tecrübeler de gözönünde bulundurularak» hazırlanan bir tadil tasarısı vermiştir (13). Bu tadil tasarısında belirtildiğine göre:

«... Demokrat Parti şimdi yalnız seçimin emniyet ve itimad verecek surette yapılabilmesi için lüzumlu esaslar üzerinde durduğundan, tasarının ana hükümlerinde, ekseriyet veya nisbi temsil usullerinden hangisinin tercihe şayan olduğu hakkında bugün için bir münkaşa kapısı açmanın vakitsiz olduğuna kanidir.»

Bundan başka, Demokrat Parti,

«... seçim çevrelerinin küçültülmesini ve yalnız dört-beş milletvekili çıkaracak çevreler tesbitini emniyet noktasından nazara almakla beraber böyle bir tesbitin idarî, hukukî ve teknik birçok meselelerin tetkik ev hallini istilzam edeceğini ve bunun da zaman alacağını düşünmüş ve bu cihetin îleriye bırakılması ve sonradan kanuna ilâvesi musip olacağı neticesine varmıştır.»

Seçimlerde nüfus ölçüsü meselesine gelince, «... milletvekillerinin bugünkü gibi kırkıbinde bir esasına göre seçilmesini memleketin umumî efkârı fazla görmektedir». Bu bakımdan, Demokrat Parti, «... umumî efkârın bu sarîh temayülünden mülhem olarak kırkıbinde bir nisbetinin, daha yüksek bir rakam istenilmesine rağmen, ellibinde bire ifrağının milletçe çok iyi karşılanacağına kaidir».

B. Millet Partisinin cevabı

Millet Partisine gelince, Demokrat Partiden ayrılan bir grup tara-

(12) Bu ilk cevabın tam metni için bk. 14 Ekim 1949 tarihli Zafer gazetesi, sh. 1 ve 4.

(13) Tadil tasarısı için de aynı gazete'nin 24, 25 ve 26 Ekim 1949 tarihli nüshalarına bakınız.

findan kurulan bu parti (14) Seçim Kanunu hakkındaki görüş ve kanaatlerini umumî efkâr huzurunda ve Meclis'te açıklamak ve müdafaa etmek imkânına sahip olduğunu ileri sürerek, İlim Heyetine yolladığı cevapta bu Heyetin teşkili ve vazifelendirilmesi noktasındaki görüşlerini bildirmekle yetinmiş bulunmaktadır (15). Millet Partisine göre, İlim Heyeti önce Anayasaya aykırı bir kuruluştur, sonra da Hükümet tarafından iddia edildiği gibi tarafsız bir heyet değildir. Hükümetin bu Heyeti kendi hazırladığı tasarıya ilmî bir hüviyet kazandırmak için kurduğu anlaşılmaktadır. İşte Millet Partisi bu bakımdan Seçim Kanunu konusundaki görüşlerini açıklamayı şimdilik bir yana bırakarak her şeyden önce İlim Heyetinin kuruluşu ve vazifelendirilmesi noktasındaki görüşleri açıklamak zorunu duymuştur. Bu görüşler konumuzu ilgilendirmediği için bunların üzerinde durmuyoruz. Millet Partisinin Seçim Kanunu konusundaki esas görüşlerini sırası gelince, Seçim Kanununun Büyük Millet Meclisindeki müzakereleri başlığı altında inceleyeceğiz.

III. İlim Heyetinin hazırladığı tasarı

Teknik komisyon tarafından hazırlanan yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısını incelemek üzere kurulan İlim Heyeti, bu tasarı ile siyasî partilerin bu tasarıya dair mütalâalarını ve mevcut seçim sistemi hakkında ileri sürülen tenkitlerle muhtelif memleketlerin seçim sistem ve mevzuatını tetkik ettikten sonra, teknik komisyon tarafından hazırlanan tasarının gerek tertip ve gerekse hükümleri bakımından kıymetini kabul etmekle beraber bunun üzerinde yapılacak değişikliklerin tasarının ahengini bozabileceğini düşünerek, yeni bir tasarı hazırlamıştır (16).

Hazırladığı tasarının gerekçesinde belirttiğine göre, İlim Heyeti, seçim emniyeti konusunda memleketin içinde bulunduğu durum ve âmme efkârının da temeyüllerini gözönünde tutarak seçim mekanizmasında yargıca geniş bir yer vermeği, seçimleri onun nezaret ve muhakabesi altına koymağı ve ilçe ve il seçim kurullarına yargıcın başkanlık etmesini, seçim ihtilâflarının tabii fonksiyonu olmak itibarıyla yargıç ve yargıçlar tarafından halledilmesini tabii ve zarurî görmüştür (17).

(14) Millet Partisinin kuruluş ve gelişmesi için bk. Tarık Z. Tunaya, age., sh. 711 ve dev.

(15) Bu cevabın tam metni için bk. İ. Olgun ve S. Köksal, age, sh. 425 - 428,

(16) Bu tasarı için bk. «İlim Heyeti tarafından hazırlanan Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısı ve gerekçesi», İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt: XV, sayı: 4, sh. 1342 ve dev...

(17) Ibid., sh. 1343 - 1344

S e ç i m u s u l ü meselesine gelince, İlim Heyeti nisbî temsil ve çoğunluk sistemleri üzerinde de ehemmiyetle durmuştur. İlim Heyetine göre, nisbî temsil sisteminin bir memleketteki fikir ve kanaatleri Mecliste belirtmek, seçim mücadelelerini yumuşatmak, azınlıkların sesini de Mecliste duyurtmak gibi muhtelif bakımlardan büyük faydalar arzettiği inkâr edilemez. Ancak, gene İlim Heyetince bu sistemin memleketimizde tatbikini önleyecek bazı gerçek mahzurlar mevcuttur. Bir kere:

«... bu sistemin tatbiki için partilerin programlarının tamamen açıklanmış, ayrılık noktalarının iyice belirlenmiş olması ve halkın artık şahıslara değil programlara oy verecek duruma gelmiş bulunması lâzımdır ki bu durumun tamamen mevcut olduğu iddia edilemez. Bugün halkın oylarının muayyen bir hale gelmeyen fikir ve programlardan ziyade güvenilen şahıslar veya onlardan müzaheret görenler etrafında toplandığı bir realitedir» (18).

Bundan başka :

«... nisbî temsil sistemiyle ortaya çıkan bir Mecliste bir siyasi partinin mutlak çoğunluk sağlaması güç olduğu için, ekseriyetle koalisyon kabineleri kurulmaktadır. ... Çoğunluğu belirlemiş Meclislerde bazan bu nevi kabinelerin de teşkili mümkün olmaz. Ve Meclisin feshi ile yeniden halkın oyuna müracaat edilmesi zarurî olur. Halbuki memleketimizde tek Meclis sistemi cari olduğu gibi fesih hakkı da yoktur; bu itibarla, koalisyon kabinesinin kurulamaması ve Meclisin fesih kararı vermemesi halinde fesih imkânı da bulunmadığı için hukuken halli imkânı olmayan bir buhran meydana çıkabilecektir» (19).

Bütün bu düşüncelerle İlim Heyeti nisbî temsil usulünü kabul edememiş ve «... nisbî temsil sisteminin doğurabileceği güçlükleri ve mahzurları önleyeceği gibi, istikrarlı bir Meclis ve Hükümetin kurulmasını ve çok muhtaç olduğumuz kalkınma programlarının kolayca tatbikini sağlayacak...» olan çoğunluk usulünü benimsemiştir.

İlim Heyeti, s e ç i m ç e v r e l e r i meselesinde de incelemeler yapmıştır. Seçim çevrelerinin küçültülmesini tercihe şayan bulmakla beraber, İlim Heyeti, hazırladığı tasarrufların gerekçesinde belirttiğine göre, il esasının muhafazasını ihtiyaçlara ve memleket realitelerine daha uygun görmüş, ancak bu esasın mutlâk surette tatbikinin doğuracağı bazı eşitsizlikler ve mahzurları gidermek için «... nüfus sayısı yüzellibini aşan ilçeleri de müstakil bir seçim çevresi saymağı ve nüfus sayısı kırkibini aşmayan mıntıkaları, idarî bakımdan bir il sayılsalar bile müstakil bir seçim çevresi saymayarak bu mıntika seçmenlerinin en yakın il ile

(18) *Ibid.*, sh. 1347

(19) *Ibid.*, sh. 1347

birlikte bir seçim çevresi sayılmalarını ihtiyaca ve hakkaniyete...» uygun bulmaktan kendini alamamıştır (20).

Seçimlerde nüfus ölçüsüne gelince, İlim Heyeti, yaptığı tetkikler sonunda her yetmişbin vatandaş için bir milletvekili ve geri kalan nüfus sayısı kırkbini geçtiği takdirde bu kesir için bir milletvekili daha seçilmesi esasını kabul etmenin, milletvekili sayısı çoğaldıkça Meclisin insicamı kaybolacağı ve müzakerelerin güçleşeceği düşünülür ve memleketimizin malî durumu da gözönünde tutulursa, daha faydalı olacağına kanaat getirmiş (21) ve tasarısını da bu esasa göre hazırlamıştır.

IV. Seçim Kanunu tasarısının Büyük Millet Meclisindeki müzakereleri

İlim Heyeti, hazırladığı tasarımı, gerekli görülen değişiklikler yapılmak ve «... memleketin gerçek ihtiyaçlarıyla Büyük Millet Meclisinin temayülleri de gözönünde bulundurularak...» son bir şekle bağlanmak üzere Başbakanlığa sunmuştur (22). Bu tasarımı inceden inceye gözden geçiren Günaltay Hükümeti, neticede, hazırlanan metnin esaslarının büyük bir kısmını muhafaza ederek bunu kendi tasarısı olarak Büyük Millet Meclisine getirmeye karar vermiştir.

Hükümet İlim Heyetinin hazırladığı tasarının seçim emniyetine talûk eden esaslarında büyük değişiklik yapmamış; bilhassa, yargıların seçim kurullarında İlim Heyetinin deyişi ile nezaret ve murakabe vazifesi alması esasını aynen kabul etmiştir (23). Buna mukabil, İlim Heyetinin hazırladığı tasarıda seçim çevreleri ve seçime esas olacak nüfus ölçüsü konularında koyduğu hükümler memleket realitelerine uygun görülmemiş ve her ilin bir seçim çevresi olması, nüfusu kaç olursa olsun ilçelerin seçim çevresi sayılmaması kararlaştırıldığı gibi, seçime esas olacak nüfus ölçüsünün yetmişbin değil kırkbın olması esasından da ayrılınmamıştır (23a).

Büyük Millet Meclisine bu surette sunulan tasarı Mecliste iki ayrı safhadan geçmiştir. Bu safhalardan birincisi komisyon safhası, ikincisi

(20) *İbid.* sh. 1348

(21) *İbid.*, sh. 1350

(22) Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinden,

(23) Günaltay Hükümeti, kendisini İlim Heyetinin seçim emniyeti konusunda koyduğu esasları aynen muhafaza etmeye sevkeden sebepleri şöyle izah etmektedir: «Hükümetin bu konuda bağlı kaldığı prensibi bir kere daha belirtmekte fayda vardır. Seçime dayanan bir devlet idaresinde her türlü mahzuru ikinci plânda bırakan fayda, seçim muamelelerinin tam bir dü-

ise Umumî Heyet müzakereleri safhasıdır (24). Komisyon safhasındaki çalışmalar -komisyon çoğunluğunu C.H.P. milletvekillerinin teşkil ettiği

rüstlkle yapıldığı hususunda mümkün olan teminatı sağlamaktır. Madem ki muhalefet yargıçların seçim kurullarında vazife almasının kendine emniyet vereceğini iddia ediyor ve madem ki İlim Heyeti bunu tavsiye eylemektedir, Hükümet tasarısını bu esaslar ile Büyük Meclise sunmak mesuliyetini seve seve yüklenmektedir («Milletvekilleri Seçimi Kanunu hakkında Hükümet tasarısı ve gerekçesi», B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Oturum: 4, Cilt: 24'e ek 161 no. lu ayırması, sh. 4).

(23a) Hükümet, İlim Heyetinin tasarısında bu yolda yapılan değişiklikleri, Meclise sunduğu Milletvekilleri Seçimi Kanununun gerekçesinde şöyle izah etmektedir: «İlim Heyeti, tasarısında bir milletvekilinin seçiminde nüfus ölçüsünü 70.000 vatandaş olarak tesbit etmişti. Bu maddenin gerekçesinde de muhtelif memleketlerde ortalama 70-80 bin nüfus için bir milletvekili seçilmekte olduğunu belirtmiştir. Hükümetin tetkiklerine nazaran bu gibi yerlerde iki Meclis sistemi uygulandıktan başka Çekoslovakya, Yunanistan gibi bazı memleketlerde 20.000, Romanya'da 40.000 nüfus için bir milletvekili seçile geldiği anlaşılmıştır. Bu itibarla ki, İlim Heyeti tarafından hazırlanan tasarının dördüncü maddesi kaldırılmış ve yürürlükte olan Milletvekilleri Seçimi Kanununun buna dair olan maddesi tasarıya konulmuştur.

«İlim Heyeti tasarısının ikinci maddesinde nüfusu 150.000 i aşan ilçeler ayrı birer seçim çevresi itibar edilmişti. Bu sistemin kabulü halinde Beyoğlu, Fatih ilçeleriyle Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İzmir ve Seyhan illerinin merkez ilçeleri bağlı buldukları illerden ayrı birer seçim çevresi olacaklardı.

«Bir seçim çevresinden fazla sayıda milletvekili çıkaracak yerde çevreleri daraltmanın lehinde nazariyatta öne sürülen fikirlerin isabetli cihetleri vardır. Fakat İlim Heyeti muayyen bir seçmen adedini esas olarak alıp seçim çevrelerini bütün memlekete şamil dar (meselâ 2,3,4 ve nihayet en çok 5 milletvekili seçen) çevreler halinde tesbit etmemiştir. Sadece 150.000 nüfuslu ilçeleri ayırmıştır. Bu usul yukarda adları sayılan 4,5 ilde üç veya dört milletvekili çıkaracak ilâve seçim çevreleri tesis etmekten başka bir netice sağlamıyacaktır. Buna mukabil meselâ Konya gibi bir seçim çevresinde hiç bir ilçenin 150.000 nüfusu olmadığı için, seçmenler gene 16 adaya oy vereceklerdir.

«İlim Heyeti tasarısının yine aynı maddesi ile, nüfusu 40.000 den aşağı olan seçim çevrelerinin diğer bir seçim çevresine bağlanmasını teklif etmiştir. Bu teklife göre Hakkâri ilini civarındaki bir seçim çevresine bağlamak icabedecektir.

«Seçim çevreleri olarak il esası terkedilmedikçe ne 150.000 den yukarı nüfuslu ilçeleri ayırmanın, ne de 40.000 den az nüfuslu illeri diğer illere bağlamanın bir fayda ve zarurete dayanmayacağını düşünen Hükümet, il esasını hiçbir istisnaya yer vermeksizin teklif etmeye karar vermiştir» (İbid., sh. 5 - 6).

(24) Tasarının geçirdiği diğer sahfalar için olduğu kadar bu sahfalar için de bk. Halûk Ülman, «5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun geçirdiği hazırlık sahfaları», Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Mart 1957 Cilt: XII, sayı: 1, sh. 59-73.

düşünülürse- C.H.P. nin; Umumî Heyet müzakereleri ise, Seçim Kanunu konusundaki görüş ve kanaatlerini umumî efkâr ve Meclis huzurunda açıklamak ve müdafaa etmek yolunu seçmiş bulunduğundan Millet Partisinin seçim sistemimiz hakkındaki görüşlerini göstermek bakımından çok dikkat çekicidir. Demokrat Partinin bu konudaki görüşleri ise en iyi İlim Heyetine yolladığı iki cevapta belirtilmiştir ve bu parti, gerek komisyon görüşmeleri, gerekse Umumî Heyet müzakereleri sırasında bu cevaplarda belirtilen esaslardan ayrılmamıştır. Bu bakımdan, Demokrat Partinin komisyon ve Umumî Heyet çalışmalarında ileri sürdüğü görüşleri bir yana bırakarak, geçici komisyonun çalışmaları başlığı altında C. H.P. nin, Umumî Heyet görüşmeleri başlığı altında ise Millet Partisinin görüşlerini inceleyeceğiz.

A. Geçici Komisyon çalışmaları (C.H.P. nin seçim sistemi konusundaki görüşleri)

Başbakanlığın 16 Aralık 1949 tarihli tezkeresiyle Büyük Millet Meclisine sunulan yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısı, bu tasarımı incelemek üzere kurulan geçici bir komisyonda Başbakan Yardımcısı, Adalet ve İçişleri Bakanlarının da iştirakiyle gözden geçirilmiştir (25).

Komisyon s e ç i m e m n i y e t i konusunda Hükümet tasarısında mevcut hükümlerde büyük değişiklikler yapmamış, prensip itibarıyla yargıçların seçim kurullarında nezaret ve murakabe vazifesi alması esasını kabul etmiştir. S e ç i m u s u l ü konusunda ise seçimlerin ekseriyet usulüne göre yapılacağını tasrih etmeyi bilhassa lüzumlu görmüştür. Hazırladığı raporda belirtildiğine göre, geçici komisyon nisbî temsil usulünün İlim Heyetince ileri sürülen mahzurlarına (26) aynen iştirak etmekte, üstelik ekseriyet usulünün son derece sade olmasına mukabil nisbî temsil usulünün hayli karışık bir takım hesap ameliyelerine ihtiyaç göstereceğini de ileri sürmektedir. Bundan başka, gene geçici komisyona göre, nisbî temsil usulü tatbik edildiği takdirde, bir kimsenin milletvekili seçilmesi milletin iradesine değil, parti liderlerinin teveccühüne bağlı olacak, yeni Devlet adamlarının yetişmesi güçleşecektir. İşte bütün bu sebeplerle, «... memleketimizde ötedenberi alışılmış olan ekseriyet usulünün muhafazası ve yeni bir seçim usulünün tecrübesine girişilmemeri...» geçici komisyonca memleket realite ve menfaatlerine daha uygun görülmüştür (27).

(25) *Ibid.*, sh. 69.

(26) Bk. yukardaki sh. 51.

(27) Nisbî usulünün mahzurları Komisyon raporunda şöyle belirtilmektedir: Nazarî ve mantıkî bakımdan müdafaaası kolay olan nisbî temsil usulünün tatbikatta büyük mahzurlar doğurduğu muhakkaktır. Ekseriyet

Seçim çevreleri ve seçime esas olan nüfus a gelince, geçici komisyon, bu konularda hükümet görüşüne aynen iştirak etmektedir.

B. Umumî Heyet görüşmeleri (Millet Partisinin seçim sistemi sistemi konusundaki görüşü)

Nasıl komisyon çalışmaları C.H.P. nin seçim sistemi üzerindeki görüşünü göstermek bakımından önemli ise Umumî Heyetteki müzakerelerin de Millet Partisininkini ortaya çıkarmak bakımından önemli olduğuna yukarda işaret etmiştik. Doğrusunu söylemek gerekirse, Umumî Heyet müzakereleri Millet Partisinin seçim sistemi üzerindeki fikirlerinden ziyade fikirsizliğini ortaya çıkarmağa yaramıştır. Gerçekten, Umumî Heyet toplantıları sırasında söz alan bütün Millet Partili milletvekilleri kendi görüşlerini açıklayacakları yerde hazırlanan tasarıya hücum etmekle vakit geçirmişler; içindeki hükümlerin önce Adalet esaslarına ve Ana-

usûlünün son derece sade olmasına mukabil nisbî temsil usûlü hayli karışık bir takım hesap ameliyelerine ihtiyaç göstermektedir. Ekseriyet usûlünde oyların sayılması ve ayrılması son derece basittir. Bütün vatandaşlar seçim ameliyelerine ve neticelerine kolaylıkla akıl erdirebilirler. Nisbî temsilde ise kat'i neticelerin alınması karışık hesapların yapılmasına ve uzunca bir zamana mütevakkıf olduğu gibi halkın bu ameliyeleri kavraması ve kontrol edebilmesi de güçtür. Ekseriyet usûlünde en çok oy alan milletvekili olur ve halkın adalet duygularına uygun düşer. Ekseriyet usûlünde halka kendisini sevdirmiş şahsiyet sahibi kimselerin seçilmesi mümkün olduğu halde nisbî temsil usûlünde bir partiye intisap etmemiş bir şahsiyetin milletvekili seçilmesi hemen hemen mümkün olmaz.

"Partiyi idare edenlerin iltizam etmedikleri parti mensubu dahi milletvekili olamaz. Öyle ki, nisbî temsil usûlünde milletvekillerini seçmenlerden ziyade parti zimandarlarının seçtiği söylenebilir. Bu usûl parti komiteleri üyelerinin lehinde, vatandaşın seçim hakkı aleyhinde tevsi ve tahditler yarattığı şüphe götürmez bir hakikattir. Milletvekili seçilenler de teşri hayatları müddetince parti müdiranının arzuları dışında hareket edemezler. Çünkü daha sonraki seçimde milletvekili olup olmamaları milletin iradesine değil parti liderlerinin teveccühüne bağlıdır.

"... Nisbî temsil usûlünün siyasî partilerin sayısını büyük bir hızla arttıracığı da mantığın ve tecrübenin gösterdiği bir hakikattir... Siyasî partilerin artması ise Millet Meclislerinde mütecanis bir ekseriyetin teşekkülüne mani olmak suretiyle müstakar ve sağlam hükümetlerin kurulmasını imkânsız kılar. Sık sık buhranlar olur ve bazan kabine teşkil edilemez. Bizde Meclisin feshi hakkı da icra kuvvetinde mevcut olmadığından halli imkânsız siyasî buhranlar doğar..." ("Milletvekilleri Seçimi Kanunu hakkında geçici komisyon raporu ve tasarısı", yukarda sözü geçen 161 No. lu ayrı bası, Sh. 31-32.)

yasaya, sonra demokrasi kaidelerine ve nihayet İnsan Hakları Beyannamesine aykırı olduğunu iddia ederek tasarıyı toptan reddetme yoluna gitmişlerdir (28)

Millet Partisinin Umumî Heyet görüşmeleri sırasında seçim sistemi üzerinde -konumuzla ilgili- tek fikir beyanı, s e ç i m u s u l ü meselesindedir. Bu konuda konuşan Millet Partisi sözcüsüne göre:

«... (şimdiye kadar) ekseriyet sistemi ile nisbî temsil sistemi üzerinde geniş müzakere ve münakaşalar olmuştur. Fakat şu mahakkaktır ki ekseriyet sistemi kabul edildiği andan itibaren bu sistemden doğabilecek mahzurları önlemek, vatandaş çoğunluğunun temsil edilmemesi, Devlet iradesini kurmakta milli iradenin zedelenmemesi için küçük intihap daireleri, tek milletvekili intihap daireleri ihdası şekline gidilmiştir. Eğer bugün 27 milletvekili seçen intihap dairelerinde ekseriyet usulüyle seçime gidersek, bu seçimler neticesinde muhtelif fikirlerin Parlâmentoda temsil edilmemesi, hattâ vatandaşa çoğunluğun tahakkümü gibi münakaşa edilebilecek bir mevzuun doğması ihtimalleri daima varittir.

Onun için Büyük Meclis bu mevzuda ya nisbî temsil usulüne gitmek, yahut da intihap dairelerini küçültmek suretiyle ekseriyet usullerinin açık mahzurlarını önlemek mevkiindedir» (29).

BÖLÜM : II

1950 ve 1954 Genel Seçimleri arasındaki devrede Seçim Sistemimiz ve Siyasî Partiler

I. Seçim Sistemimiz ve Cumhuriyet Halk Partisi.

O zamana kadar s e ç i m u s u l ü konusunda ekseriyet usulünün faydalarından başka birşey mülâhaza edemeyen Cumhuriyet Halk Partisi, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların aşağı yukarı % 40'ını topladığı halde Büyük Millet Meclisinde çok ufak bir milletvekili kitlesi tarafınran temsil olunmaya başlayınca (30), ilk defa olarak bu usulün mahzurları üzerinde durmak zorunu hissedecek ve 1950 ile

(28) Millet Partisi İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni'nin konuşmasına bakınız (yukarda sözü geçen **B. M. M. Tutanak Dergisi**, Sh. 151.)

(29) Millet Partisi sözcüsü Ahmet Tahtakılıç'ın konuşmasından (İbid., Sh. 168).

(30) Gerçekten, C. H. P. 1950 seçimlerinde 3.165.092 oy aldığı halde Meclise ancak 53 milletvekili sokabilmiştir. Oysa Demokrat Parti aldığı oy bakımından C. H. P. ni ancak 1 milyon oy kadar geçebilerek beraber, çoğunluk usulünün etkisiyle Mecliste 407 milletvekili ile temsil ediliyordu (Cemal Aygen: "1950 ve 1954 seçimleri", **Forum**, 15 Nisan 1955, sayı: 26, Sh. 8 - 9).

1954 seçimleri arasındaki devrede seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Meclis'te temsiline imkân verecek yeni bir seçim usûlü arayacaktır (31).

1950 seçimlerini takip eden ilk günlerde Cumhuriyet Halk Partisinin seçim sistemimiz konusundaki itirazları seçim usûlüne değil de eldeki seçim kanununun yeni iktidar tarafından tatbikine taallük ediyordu. C. H. P. Genel Başkanı İsmet İnönü partisinin muhalefetteki ilk Kurultayında, çalışmalarına 29 Haziran 1950 de başlayan VIII. Kurultayda söylediği açış nutkunda, iktidarın kazanılması için senelerce uğraştığı seçim emniyetini ihlâl etmekte olduğundan acı acı şikâyet etmektedir (32).

Cumhuriyet Halk Partisinin seçim sistemimiz konusundaki itirazları ancak 1951 Kasımında toplanan IX. Kurultayından itibaren seçim usûlüne teveccüh etmeye başlamıştır. Bu Kurultayın 30 Kasım 1951 tarihli toplantısında ittifakla kabul edilen bir beyannamede seçim kanunu tatbikatının "...millî iradenin tam ifadesini bulmak bakımından adlî teminatı kuvvetlendirmeğe ve tamamlamağa ihtiyaç.." olduğunu gösterdiğine işaretle yetinilmekte (33); buna mukabil, Kurultay Ana Dâvalar ve Memleket Meseleleri komisyonunun aynı gün ve gene ittifakla kabul edilen raporunda, Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde ilk defa olmak üzere, seçim kanunumuzdaki çoğunluk usûlünün değiştirilmesi ve seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayısına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanatların Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir usûlünün kabul edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir (34).

(31) IX. C. H. P. Kurultayı Ana Dâvaları ve Memleket meseleleri komisyonu raporu, Ankara 1951, Sh. 9

(32) C. H. P. Genel Başkanına göre, "... Seçim Kanununun işlenmesi ve seçimde vazifeli hâkimlerin kararları İktidarı temin eden yerler için makbul ve muhalefete milletvekili veren yerler için uzun münakaşalara vesile tutulmaktadır. Son bir, iki gün içinde İktidarın gizli toplantılarından kendi vasıtalarından sızan haberler ve anlayışlar seçim ve demokrasi mefhumlarını karanlık istikâmetlere götürecektir mahiyettedir. Seçim emniyeti denilen mevzuun siyasî İktidarın tesirinden kurtarılması için senelerce çalışılmıştır. Şimdi, bir kalemde, muhalefet hakkında seçim şikâyetleri ve seçim neticeleri yalnızca çokluk partisinin grup kararlarına bağlanmaktadır. Bu usûlün akibetlerinden bahse lüzum yoktur" (Ulus gazetesi ,30 Haziran 1950).

(33) Aynı gazete, 1 Aralık 1951.

(34) Bu raporun «Demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi» başlığını taşıyan ikinci paragrafında şöyle denilmektedir: "Garp demokrasi sistemini kabul etmiş bir Devletiz. Böyle bir Devletin Meclisleri millî iradenin (tam ifadesini bulabilmeli, murakabenin tecellisine ve yerleşmesine imkân vermelidir.

Ancak, böyle bir usûl hangisidir? IX. Kurultay bu konuda kesin bir söz söylememiş ve böyle bir usûlün hangisi olabileceği konusu, incelenmek üzere, kurulması kararlaştırılan ihtisas komisyonlarına devredilmiştir.

IX. Kurultayı takiben kurulan bu ihtisas komisyonlarının sayısı üçtür. C. H. P. Genel İdare Kurulunca Ankara'da teşkil edilen birinci komisyonun kesin olarak bir seçim usûlü lehinde bulunmamasına ve memleket gerek ve gerçeklerine en uygun usûlün islâh edilmiş bir ekseriyet usûlü mü, nisbî temsil usûlü mü, yoksa tek mebus çıkararak veya nisbeten geniş küçük seçim daireleri usûlü mü olduğunu tesbitin Seçim Kanununun hazırlanmasındaki usûle uygun olarak tarafsız bir iim heyetine bırakılmasını tavsiye etmesine karşılık (35), İstanbul İl İdare kurulunca teşkil edilen ikinci ihtisas komisyonu 1950 seçimlerinden alınan derslere ve memleket realitelerine de bakarak nisbî seçim usûlünün kabulünü istemekte (36), Ankara İl İdare Kurulu tarafından

"Sandık başından tutanakların tanzimine kadar geçen bütün seçim kademelerinde, seçimi her bakımdan emniyet altına alan tam ve kâmil bir adli teminat olmadıkça ve bugünkü ekseriyet usûlü ve zihniyeti içinde kalındıkça bunun tahakkuk edemeyeceği anlaşılmıştır.

"Bu itibarla, Seçim Kanununun mevcut boşluklarının doldurulması, kanunda ekseriyet usûlü yerine seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayısına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir seçim sisteminin kabul edilmesi lâzımdır. Nihayet, millî iradenin pürüzsüz bir şekilde tam ve kâmil tecellisini sağlamak için de adli teminatın kuvvetlendirilmesi ve tamamlanması üzerinde mutabık kalınmıştır" (C. H. P. IX. Kurultayı Ana Davalar ve Memleket meseleleri komisyonu raporu, Ankara 1951. Sh. 9).

- (35) Memleketimize en uygun seçim sistemi hakkında C. H. P. ihtisas komisyonlarınınca hazırlanan raporlar, Ankara 1953, Sh. 3 - 5.
- (36) İstanbul İl İdare Kurulunca kurulan ihtisas komisyonu bu sonuca varabilmek için başlıca iki seçim usûlünün, çoğunluk ve nisbî seçim usûllerinin fayda ve mahzurlarını incelemeyi zaruri görmüştür. Hazırladığı raporda çoğunluk usûlünü dar bölgeyi çoğunluk usûlü ve listeli çoğunluk usûlü diye ikiye ayırmakta ve bunların mahzurları üzerinde durmaktadır. Raporda belirtildiğine göre, birincisinin en büyük mahzuru Herriot'nun deyimi ile bir "cambazlar seçimi" olması, ikincisinin en büyük mahzuru ise partilerin memleket içindeki kuvvetleriyle hiç mütenasip olmayan bir şekilde temsil edilmeleri neticesini vermesidir. Bundan başka, çoğunluk usûlü, sanıldığı gibi her zaman istikrarlı hükümet kurulmasına imkân veren bir usûl de değildir. Bu usûlün carî olduğu memleketlerde, azınlık partileri, bazı defa doktrinleri arasında büyük bir ayrılık olmasına rağmen, çoğunluk partisini yenmek için birleşmekte, ancak bunlar tarafından kazanılan yeni çoğunluk bir fikir çoğunluğu olmadığı için, aralarında anlaşmazlıkların çıkması ve kabine buhranlarının birbirini takip etmesi gecikmemektedir. Oysa

teşkil edilen üçüncü ihtisas komisyonu ise, memleketimizin bugünkü içtimaî ve siyasî bünyesine en uygun seçim usûlünün dar bölgesel ekseriyet usûlü olduğunu düşünmektedir (37).

Görüldüğü gibi, IX. Kurultay tarafından seçim neticelerini partilerin aldıkları sayısına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir seçim usûlünü tesbit etmekle görevlendirilen ihtisas komisyonları, çalışmalarının sonunda kendi aralarında dahi bir görüş birliğine varmış olmaktan uzak bulunuyorlardı. Üzerinde ittifak ettikleri tek nokta, mevcut usûlün değiştirilmesi gerektiği noktasıydı.

Cumhuriyet Halk Partisinin 22 Haziran 1953 tarihinde toplanan X. Kurultayı tarafından kurulan Anayasa ve seçim komisyonunun da bu nokta üzerinde durduğu ve yeni bir seçim usûlü teklif etmeksizin, Parti Genel Merkezi ile Meclis Gurubunu "... listeli çokluk usûlü yerine demokratik rejimlerde tatbik edilen seçim sistemlerini gözönünde tutarak daha rasyonel ve memleketimiz bünyesine en uygun rejim için en az mahzurlu bir sistem getirecek değişikliğin, gerekirse 1950 kanununun hazırlanmasında güdülen yoldan tesbiti için lüzumlu teşebbüs ve temasları yapmağa..." yetkili kıldığı görülmektedir (38).

Buraya kadar anlattıklarımızı tamamlamak için şu noktaya da işaret edelim: Cumhuriyet Halk Partisinin X. Kurultayı da kesin olarak bir seçim usûlünün lehinde fikir açıklaması yapmış değildir. Bu Kurultay Cumhuriyet Halk Partisinin 1954 seçimlerine gitmeden önce yaptığı son toplantıydı. Bu bakımdan, Kurultayın seçim usûlleri hak-

nısbî temsil usûlü çoğunluk usûllerinin bütün bu mahzurlarını bertaraf eden, partilerden herbirinin memleket içindeki kuvvet ve itibarıyla mütenasip bir şekilde Mecliste temsil edilmeleri imkânını sağlayan, memleketi idare edenleri - muhalefet bütün kuvvetleriyle Mecliste temsil edileceği için - canlı ve uyanık bulunduran ve nihayet herkesi tatmin eden bir usûl olarak görünmektedir.

Bu usûle yapılan itirazlara gelince, komisyon bunları ya yersiz, ya da memleketimiz realiteleri bakımından kıymetsiz bulmaktadır. Meselâ nısbî temsilin tabikatta güçlükler doğurduğu iddiası ciddi bir mahiyet taşımaktadır. Aday listelerinin partiler tarafından hazırlanmasının seçmenin hürriyetini tahdit ettiği yolundaki iddia ise "... memleketimiz realitelerine göre bizim için hiçbir kıymet taşımaz. Çünkü meriyetteki seçim kanunumuza göre aday listeleri partiler tarafından tanzim olunmakta ve seçmenin serbestisi bu listelerle takyit edilmiş bulunmaktadır" (İbid., Sh. 6 - 21).

(37) İbid., Sh. 21 - 24.

(38) "Anayasa ve Seçim komisyonunun X. Kurultay tarafından kabul edilen raporu", *Ulus gazetesi*, 1 Temmuz 1953.

kında kesin bir karar vermesi ve Partinin yetkili uzuvlarını bu karar dairesinde hareket etmeye davet etmesi beklenirdi. Oysa Kurultay böyle hareket etmemiş ve yayınladığı beyannamede "Seçim kanununda, bir taraftan millet idaresinin en iyi bir şekilde belirmesini ve diğer taraftan seçim emniyetini tam ve mutlak olarak sağlayan değişiklikler yapılmalıdır" demekle yetinmiştir (39).

II. Seçim sistemimiz ve Millet Partisi.

Yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlamak üzere 1949 yılı sonlarında toplanan İlim Heyetinin çalışmalarına katılmayı reddeden Millet Partisi, 1950 ile 1954 seçimleri arasındaki devrede, ancak 16 Eylül 1951 ara seçimlerinden sonra seçim sistemi konusu ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu tarihe kadar, Millet Partisini ilgilendiren meseleler başkadır (40).

16 Eylül 1951 ara seçimlerinden sonra, Millet Partisi ileri gelenlerinin belirttilerine göre, "bir siyasî partinin tahakkümüne ve memlekette demoktasi yerine toptancılığa yol açan" seçim sistemimiz üzerinde durmak kaçınılmaz bir zaruret olmuştur. Gerçi yürürlükte olan seçim kanunu seçim emniyeti'ni geniş ölçüde teminat altına almıştır ama "...seçim meselesinin yalnız seçim emniyeti bakımından halledilmiş olması yetmez. Aynı zamanda seçim adâletinin de temini..." gerekir. Oysa "... bizim seçim sistemimiz gerek seçmen vatandaş gerekse seçilenler için hiç de adilâne değildir" (41).

Diğer yandan, 16 Eylül 1951 ara seçimlerinin en önemli sonuçlarından biri de "... iki muhalefet partisinin, seçimlere münhasır bir işbirliği yapmaları şartıyla, her zaman iktidarı devirebileceklerinin anlaşılması olmuştur. Bu terakki parti istikbdadını önleyecek en mühim garantidir. Eğer yeni İktidar seçim kanununu tadil etmez ve nisbî temsil usûlünü kabul etmezse muhalefet partilerinin seçimlerde beraber çalışmaları bir zaruret halini alacaktır" (42).

Parti ileri gelenlerinin seçim emniyetini sağlamış görerek seçim adâleti üzerinde durmalarına mukabil (43), Genel Yürütme Kurulu ya-

(39) Aynı gazete, 27 Haziran 1953.

(40) Bu meseleler hakkında bk. Tarık Z. Tunaya : age., sh. 714 ve dev.

(41) Sadık Aldoğan : «İbret alalım», Kudret gazetesi, 25/8/1951.

(42) İbid., 16/9/1951.

(43) Dr. Mustafa Kentli'ye göre de C. H. P. nin baskı ve kanunsuzluklar hakkındaki neşriyatı aşırıdır (İbid.).

yınladığı bir tebliğde seçim emniyetinin de pek öyle mevcut sayılabileceği fikrinde olmadığını açıklamaktadır. Genel Yürütme Kuruluna göre:

“Ara seçimi, bugünkü mevzuatla memlekette seçim emniyetinin tam mânasıyla kurulmasına imkân olmadığını bir daha göstermiştir. Hâkime seçim faaliyetinde onun hâkimlik hüviyet ve selâhiyetini bertaraf ederek mücerret bir üye durumundan başka birşey sağlamayan hükümler bertaraf edilmedikçe ve yargıçın umumî vazife hayatında dahî teminatını refeden anti-demokratik bir kanun oldukça, bugünkü seçim kanununun **a d l i t e m i n a t** sistemine dayandığını iddia etmek sözde kalmaktadır” (44).

1951 ara seçimlerini takip eden günler içindeki fırsatlardan sonra, Millet Partisi bir daha seçim sistemi üzerinde duramayacak ve Parti, 1954 seçimleri yaklaşırken, mahkeme kararı ile kapatılacaktır. Millet Partisi ileri gelenleri tarafından ve Partinin kapatılmasını müteakip kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisinin seçim sistemimiz konusundaki görüşlerini ise, diğer bölümlerde inceleyeceğiz.

BÖLÜM : III.

2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra seçim sistemimiz ve Siyasî Partiler.

I. Kısaca

2 Mayıs 1954 seçimlerinin sonuçları.

Cumhuriyet Halk Partisinin yeni bir seçim usûlü peşinde koştuğu, Cumhuriyetçi Millet Partisinin de henüz kuruluş hazırlıklarını tamamladığı günlerde yapılan 2 Mayıs 1954 seçimlerinin sonuçları **s e ç i m u s û l ü** meselesinin bir kere daha ve bu sefer 1950 yılından o güne kadar bu meseleye seyirci kalan Demokrat Partinin de katılacağı bir tartışma alanına sürüklenmesine sebep olmuştur.

Gerçekten, 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun 1 nci maddesi gereğince **e k s e r i y e t u s û l ü**'ne göre yapılan 2 Mayıs 1954 seçimleri sonucunda, Demokrat Parti, kullanılan oyların % 56,61 ini toplamak suretiyle Büyük Millet Meclisindeki 541 koltuktan 503 tanesini, yani aşağı yukarı % 93 ünü işgal ederek çok üstün bir çoğunluk sağlamış bulunuyordu. Buna mukabil ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi bütün oyların % 34,79 unu topladığı halde Meclise ancak 30 milletvekili sokabilmiş, yani Meclis koltuklarının ancak

(44) Ibid., 10 Ekim 1951.

% 5,5 kadarını elde edebilmişti. Bu hesaba göre Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki fark topladıkları oy nisbeti bakımından % 21, 82 olduğu halde, Büyük Millet Meclisine soktukları milletvekilleri adedi bakımından % 87 yi aşıyordu (45).

II. 1954 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi ve seçim usûlü.

2 Mayıs 1954 seçimlerinin bu sonucu vermesi üzerine, Cumhuriyet Halk Partisi şimdiye kadar zihnini kurcalayan bütün mahuzrlarını bir tarafa bırakarak, bütün organ ve kademeleriyle, n i s b î t e m s i l usûlünün kabulünü istemeye başlamıştır.

O zamana kadar seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayısına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir sistemin peşinde koşan, fakat bu usûlün hangisi olması gerektiği konusunda kesin bir söz söylemeyen Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanı, ilk defa olarak, 1954 Temmuzunda toplanan XI. C . H . P. Kurultayında aranılan yeni usûlün ismini koyacak ve bu Kurultayda yaptığı açış konuşmasında Büyük Millet Meclisinde haklı bir nisbette temsil olunan imkânının ancak nisbî temsil usûlüyle elde edilebileceğini ileri sürecektir (46).

Diğer yandan, C . H . P. Genel İdare Kurulunun XI. Kurultaya sunduğu çalışma raporuna göre de,

“... Eğer (seçimlerde) nisbî temsil usûlü tabik edilmiş olsaydı, Cumhuriyet Halk Partisi 31 milletvekili ile değil, 200 e yakın milletvekili ile Meclise katılacaktı.

Aradaki bu bariz nisbetsizlik Seçim Kanununun sisteminin doğan bir neticedir. Gerçi bugünkü seçim kanunu bizim iktidarımız zamanında kabul edilmiştir. Fakat demokratik rejim-

(45) Nisbetler, Cemal Aygen'in yukarda sözünü ettiğimiz makalesinde verilen hesaplara dayanılarak çıkarılmıştır.

(46) C. H. P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye göre “... çokluk üzerine kurulan seçim sisteminin üçüncü tecrübesi demokratik rejimin hal ve istikbal için ciddi kaygılar uyandıracak bir mahiyet göstermiştir.

“Çokluk sistemi ile nisbî temsil arasında her memlekette geçen münakaşalar malûmdur. Kat'i olarak anlaşılıyor ki, bizim gibi, demokratik rejimin henüz başlangıç devresinde olan muhitler için rejimin en ehemmiyetli hayat şartını teşkil eden Büyük Millet Meclisinde haklı bir nisbette temsil olunabilme imkânı, ancak nisbî temsil ile temin edilebilecektir. Onun için tecrübelerin verdiği kesin dersten istifade ederek nisbî temsil usûlünün kabulü için umumî efrkı ikna etmek yolunda çalışmayı esaslı bir ihtiyaç sayıyoruz.” (Genel Başkan İsmet İnönü'nün C. H. P. XI. Kurultayını açış nutku, Ankara 16 Temmuz 1956, Sh. 6).

min islâh vasıtalarından olan serbest münakaşa ve geçirilen tecrübelerden alınacak derslerle milleti faydalandırmak partilere düşen vazifedir... Muhalefeti tasfiye etmesini arzu etmeyen bir iktidar nisbî temsili kabul etmelidir. Memleketin bugünkü durumuna göre, rejimin emniyeti ve gelişmesi için nisbî temsil kanalından geçmeye mecbur olduğumuz bir realite halindedir" (47).

Genel olarak, XI. Kurultayın Cumhuriyet Halk Partisinin seçim usûlü konusundaki görüşlerine vuzuh getiren ilk toplantı olduğu söylenebilir. Bu Kurultaydan sonra nisbî temsil usûlü C. H. P. nin seçim usûlü istek ve gayesi olarak Parti programına geçirilmiş, Parti Genel İdare kurulunca teşkil edilen bir komisyon da uygulanacak nisbî temsil sistemini tesbit etmekle görevlendirilmiştir.

C. H. P. Genel İdare Kurulu'nun kurduğu bu komisyon, çalışmaları sonunda, ana hatları itibariyle şöylece özetlenebilecek bir nisbi seçim usûlü teklif etmektedir (48):

a. Seçim çevreleri bugünkü gibi illerdir. Her ilde seçilecek milletvekili sayısı o ilin nüfusunun belli miktarı üzerinden ve önceden gösterilir. Bugün için 40 binde birdir.

b. Partiler, seçim çevreleri için, o çevrede seçilecek milletvekili sayısı kadar aday ismi yazılı listeler verirler. Adayları partileri kendi iç tüzüklerine göre seçer ve listeye sıra ile yazarlar.

c. Seçmen bir partinin aday listesini kullanır. Karma liste yapamaz. Fakat bu listedeki adayların sırasını değiştirebilir. Bunu, adayların isimleri karşısına 1, 2, 3, 4, 5, ilh... yazarak veya (x) izareti koyarak yapar. Yani, parti listesinde meselâ 12 nci sıradaki adayı 1 inci sıraya, 1 inci sıradakini de 10 uncu sıraya indirebilir.

d. Önce her partiye ait listeler sayılır. Toplanır ve seçim rakkamı bulunur. Bu, o seçim çevresinde kullanılmış muteber oyların tutarıdır. Bu rakkam, o çevredeki milletvekili sayısının 2 fazlasına bölünerek seçimin harici kısmeti bulunur. Partilerden herbirine ait liste sayısı bu kısmete bölünerek tahsis edilecek milletvekilliği sayısı tâyin olunur.

Eğer seçilecek milletvekili sayısından çok tahsis gerekiyorsa aynı işlem milletvekili sayısına 2 yerine 1 ilâvesi ile yeniden yapılır.

(47) C. H. P. Genel İdare Kurulu raporu, *Halkçı* gazetesi, 28 Temmuz 1954.

(48) C. H. P. Merkezi İdare Kurulunca teşkil olunan İhtisas komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa ve Seçim sistemi raporları, Ankara 1956, Sh. 18 - 19.

Açık milletvekilliği kalırsa, bunlar en yüksek bâkiye oya sahip listelere tahsis olunur.

e. İl seçim kurulu, partilerin her birine tahsis edilecek milletvekilliği sayısını belli ettikten sonra, her listede tercihli oy sırasına göre seçilen adayları gösterir.

III. Demokrat Parti sözcüleri ve seçim usûlü.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1954 seçimlerinin hemen ertesinde açtığı bu seçim usûlü kampanyası, çok geçmeden, 1950 yılından o güne kadar muhalefet partilerinin seçim usûlü konusundaki sözlerine seyirci kalan Demokrat Parti iktidarını da tartışma alanına çekmiştir. Ancak burada herşeyden önce şu noktaya işaret etmemiz gerekiyor: Demokrat Parti, seçim usûlü konusundaki tartışmalara asla yetkili kişi ve kademelerle girmemiş, muhalefete ancak basın organında ve yarı - resmî ağızlarla cevap vermekle yetinmiştir. Bu yarı - resmî ağızların ne dereceye kadar Demokrat Partinin sesini aksettirdikleri bilinemeyeceğine göre, aşağıdaki görüşlerin Demokrat Partiyi bağlayıp bağlamayacağı daima münakaşa götürebilir.

Cumhuriyet Halk Partisinin seçim usûlü üzerindeki ısrarlı tutumuna karşı İktidar saflarından gelen ilk dikkate değer cevap, Bay Samet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan bir yazıdır. Bay Samet Ağaoğlu'na göre nisbî seçim sisteminin fenalık ve mahzurlarını izaha lüzum yoktur. "Bütün dünyanın kabul ve tasdik ettiği bu fenalıklar karşısında böyle bir sistemi kabul etmek suretiyle genç demokrasimizi dejenere etmek kimsenin hakkı değildir" (49).

Cumhuriyet Halk Partisine seçim usûlü konusunda gene Demokrat Parti saflarından gelen ilgili çekici cevaplardan biri de Demokrat Parti Genel İdare Kurulu üyelerinden Bay Rıfki Salim Burçak'ın Zafer gazetesinde yayınlanan bir yazıdır (50). Bay Rıfki Salim'e göre ilk bakışta demokratik zihniyete daha uygun ve çok daha adil görünen nisbî temsil usûlünün büyük, hem pek büyük mahzurları vardır. Bu mahzurların başında, siyasî partilerin çoğalması gelmektedir. Siyasî partilerin çoğalması ise memleketin siyasî istikrar ve emniyetinin kaybolması demektir. Oysa, gene Bay Rıfki Salim'e göre, siyasî partilerin parlâmentoda adil nisbetler üzerinde temsil edilmelerini istemek ne kadar cazip bir fikir olursa olsun memleketin siyasî istikrar ve emniyetini herşeyin üstünde tutmak gerekir.

(49) Zafer gazetesi, 24 Mayıs 1954.

(50) İbid., 3 Ağustos 1954.

IX. Seçim emniyeti meselesi.

2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında seçim usûlü konusunda cereyan eden tartışmalara bakıp da seçim emniyeti meselesinin bu günlerde birtarafa atılmış olduğunu sanmamak lâzımdır. Bilâkis bu mesele, seçimi takip eden günlerde, 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi bahis konusu olunca bütün önemiyle birinci plâna geçmiştir.

Gerçekten, Milletvekilleri Seçimi Kanununun ilgili maddeleri gereğince radyodan faydalanan muhalefet partilerinin propaganda konuşmalarında Hükûmet küfredecek kadar ileri gittiklerini, gene Seçim Kanununun ilgili maddelerinden faydalanan bazı C. H. P. li memurların adaylıklarını koyduktan sonra seçime takaddüm eden günlere kadar memuriyet sıfatlarından doğan otoritelerini kullanarak eski iktidara hizmet ettiklerini iddia eden Demokrat Parti hükûmeti, seçimlerin hemen ertesinde, Seçim Kanununun bu konularla ilgili maddelerinde bazı değişiklikler yapmak üzere Büyük Millet Meclisine bir tadil projesi sunmuştur (50 a). Cumhuriyet Halk Partisi, başlangıçta, bu tadil

(50 a) Bu tadil projesinin ana hatlarını şöylece özetlemek mümkündür:

1. Muhalefetin radyoda propaganda yapmak hakkı kaldırılacaktır.
2. Muhalefet partileri müşterek liste yapamayacaklardır.
3. Bir partiye aday olmak üzere müracaat edenlerin, istekleri reddedildiği takdirde adaylıkları için diğer bir partiye müracaat edemeyeceklerdir.
4. Devlet, vilâyet, özel idare ve belediyelerle bunlara bağlı daire ve müesseseler ve İktisadi Devlet Teşekküllerinde ememur ve hizmetli olarak çalışanlarla hâkim ve hâkim sınıfından sayılanlar genel ve ara seçimlerinin başlangıçından altı ay önce istifa etmedikçe hiçbir seçim çevresinden aday gösterilemeyeceklerdir.
5. Devlet ve hükûmet işlerinde vazife alanların bu işler etrafında yapacakları konuşmalarla, ilgili daire ve müesseselerin kendi faaliyetlerini gösterir şekilde yayınlayacakları her türlü matbu seçim propagandası sayılmayacaktır.
6. Seçime iştirak eden partiler tarafından gösterilen adaylardan veya bunlarla müstakil adaylardan veya yalnız müstakil adaylardan tertip edilip bastırılan veya teksir edilen oy puslaları muteber sayılmayacaktır.
7. Seçime iştirak eden partinin âlâmet ve işaretlerini taşıyan matbu oy puslalarında yazılı adaylardan bir veya birkaçının iptâli halinde bu isimler iptâl edilmemiş addolunacağı gibi, bunların yerine ilâve edilmiş isimler varsa bunlar hesaba katılmadan matbu oy puslası olduğu gibi kullanılmış sayılacaktır.

Bu tadil projesi, B. M. M. nin 30 Haziran 1954 tarihli oturumunda ve 6428 sayı ile kanunlaşmıştır.

projesinin yaratacağı havadan faydalanarak Hükûmete kendi görüşlerinden bazılarını da kabul ettirebileceğini sanmış ve bu ümitle, 17 Haziran 1954 te toplanan C. H. P. Meclis gurubu, muhalefet cephesinde Seçim Kanununun tadilini gerektiren bazı ihtiyaçların doğmuş olmasına karar vererek bu tadilin mükemmeliyetinin sağlanması maksadıyla tetkiklerin genişletilmesi için gurup başkan vekilinin Başbakan'la temasa geçmesini kararlaştırmıştır (51). Ancak Başbakan böyle bir temasa yanaşmamış ve bunun üzerine, C. H. P. Meclis gurubu, yayınladığı bir tebliğle "Büyük Millet Meclisine Hükûmet tarafından verilen tadil tasarısının hükümleri seçim mücedesinde eşitliği muhalefet aleyhine kesin olarak bozduğundan ve Seçim Kanununun ana prensiplerini ihlâl eden mahiyette bulunduğundan" bu husustaki görüşlerini Meclis komisyonlarında ve umumî heyette müdafaaya karar verdiğini ilân etmiştir (52).

Hükûmet, Seçim Kanununun tadil edilmesi bahis konusu olduğu günlerde, Meclise bir kanun projesi daha vermiş bulunuyordu. Bu, 1954 seçimlerinde Cumhuriyetçi Millet Partisine beş milletvekili kazandıran Kırşehir ilinin lâğvedilip yeni bir Nevşehir ili kurulması yolundaki kanun projesi idi. Bu proje, hemen Kırşehir'i bir seçim çevresi olarak tarumar etme projesi diye karşılanmış ve muhalefet tarafından şöyle yorumlanmıştır:

"... İktidar kazandığı çoğunluğa hâlâ inanamıyor, güvenemiyor, bunu adetâ bir tesadüfe hamlediyor. Onun için ilerki seçimlerde kendisini devirmesi muhtemel siyasî kuvvet unsurlarını şimdiden yıldırarak iktidarını muhafaza etmek istiyor" (53).

Böylece yorumlandıktan sonra bu yeni projenin de seçim emniyeti meselesini peşisıra sürüklememesine imkân yoktur. Netekim Seçim Kanununun tadil eden proje ile Kırşehir'i parçalayan kanun projesinin müzakeresi Büyük Millet Meclisinde aynı günde yapılmış ve bu vesileyle İktidarla muhalefet partileri arasında ve seçim emniyeti konusunda şiddetli söz düelloları cereyan etmiştir. Ancak muhalefetin bütün gayretlerine rağmen Demokrat Parti çoğunluğu her iki kanun projesini de kabul etmiş ve böylece Cumhuriyetçi Millet Partisine göre, bir yandan "adil bir temsile ve muvazeneli bir Meclis hayatına" esasen imkân vermeyen seçim kanununun tadili seçim hürriyeti ve emniyeti ile seçimde eşitlik prensibini ihlâl eder

(51) Yeni İstanbul gazetesi, 18 Haziran 1954.

(52) Aynı gazete, 19 Haziran 1954.

(53) "Kırşehir'e ceza", Forum, 15 Haziran 1954, sayı: 6, Sh. 3.

ve millî hâkimiyet müessesesini bu cepheden yeni ve ağır bir darbeye maruz bırakırken (54), diğer yandan Kırşehir de aynı gün gazi mertebesine ulaşmıştır (55).

Cumhuriyet Halk Partisine gelince, Büyük Millet Meclisinde sözü-nü dinlemeyen eski İktidar Partisi, XI. Kurultayında seçim emniyeti üzerinde önemle durmuştur. XI. Kurultayda «Demokrat Parti iktidarı tarafından çıkarılan ve basın hürriyeti, hâkim teminatı, üniversite muhtariyetini zedeleyen, kanunlarla vatandaşın iradesini serbestçe belirtmesine meydan vermeyecek şekilde seçim usûllerinde değişiklik yapan ve Kırşehir ilini İktidara oy vermediği için lâğveden kanunlar» dan sonra artık serbest ve cezazsız bir seçime inanmanın imkânsızlığı bahis konusu edilmiş ve Ana Dâvalar Komisyonu tarafından seçimlere katılmama kararı alınması istenmiştir (56). Buna mukabil Genel Başkan İsmet İnönü tahmin olunan mahzurlar ve güçlükler tecrübe ile teyid edilmeden seçime katılmama kararı verilmemesini istemiş ve siyasî haklarla ilgili şikâyetlerin son imkâna kadar seçmenlere anlatılmasını müdafaa etmiştir. Bunun üzerine, Kurultay da bu husustaki kararı Parti Meclisine bırakmış (57), 30 Ağustos 1954 tarihinde toplanan C. H. P. Meclisi ise İnönü'nün isteğine uygun olarak mücadeleye karar vermiş ve Parti 7 Kasım 1954 günü yapılan muhtar seçimlerine katılmıştır (58).

Ancak bu seçimler sırasında muhalefetçe vuku bulduğu iddia edilen bazı hâdiseler Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi saflarından seçim emniyeti olmadığı konusundaki seslerin tekrar yükselmesine sebebiyet vermiştir. 8 Kasım 1954 tarihli Halkçı gazetesinde büyük başlıklarla muhtar seçimlerinde İktidar tarafından yüz kızartıcı baskılara tevessül edildiği iddia edilmiş, bu arada memleketin muhtelif yerlerinde vuku bulan silâhlı bazı kavgalar Demokrat Partinin seçmenler üzerinde yaptığı baskının işaretleri olarak yorumlanmıştır. İşte Halkçı gazetesinin bu neşriyatı Büyük Millet Meclisinin 15 Kasım 1954 toplantısında Cumhuriyet Halk Partisi ile İktidar partisi arasında ve seçim güvenliği konusunda büyük tartışmalara yol açmış, İnönü seçim güvenliğinin bugünkü şartlar altında bahis konusu bile olamayacağını ileri sürerken, Başbakan Menderes de

(54) C. M. P. II. Büyük Kongresi, Parti Reisinin nutku, Ankara 1956, Sh. 9.

(55) C. M. P. I. Büyük Kongresi, Çalışma raporu, Ankara 1955, Sh. 5.

(56) Halkçı gazetesi, Temmuz 1954.

(57) "C. H. P. Meclisinin tebliği"den, Ulus gazetesi, 6/8/1955.

(58) İbid.

bugün artık Türkiye'de seçim emniyetinden şüpheyle bahsetmek imkânının olmadığını, seçim hürriyetinin her türlü tartışmanın ötesinde teessüs etmiş bulunduğunu iddia etmiştir (59).

15 Kasım 1954 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmasında, İnönü, seçim emniyetinin sadece seçim kanuna değil, aynı zamanda yürürlükte olan ve memleketin siyasî rejimini doğrudan doğruya ilgilendiren (Üniversiteler kanunu, Hâkimler kanunu, Basın Kanunu, Kırşehir Kanunu, vs... gibi) diğer kanunlara da bağlı olduğunu söylemişti. İnönü'nün bu sözlerinden sonra seçim emniyeti meselesi çok sert ve dikenli bir alâna dökülecek, üçüncü Menderes kabinesinin son zamanlarında ise seçim ve rejim güvenliği meseleleri birbirinden ayrılmaz bir hale gelecektir. C. H. P. Meclisinin 5 Ağustos 1955 tarihli tebliğinde belirtildiğine göre, o günlerde hal ve şartlar Cumhuriyet Halk Partisinin mahallî seçimlere girme kararını verdiği günlere nisbetle son derece ağırlaşmıştı. Gene tebliğde belirtildiğine göre:

“... Bu ağırlaşma mevzuatın tahmin olunamayacak derecede şiddetle tatbiki şeklinde tecelli etmekle kalmamış, iktidar artık mevzuata da bağlı olmayarak keyfi hareketlerle vatandaşların kanunî haklarını ihlâl etmekten çekinmemiştir.

Bu şartlar karşısında, Cumhuriyet Halk Partisi, önümüzdeki İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi seçimlerine girmemeye karar vermiştir” (60).

Cumhuriyetçi Millet Partisine gelince, bu parti de “mevcut hukukî ve fiilî şartları nazara” alarak Cumhuriyet Halk Partisinin kararına katılmıştır (61).

Kendi iç meseleleri kadar muhalefet partilerinin rejim buhranı konusunda yaptığı ısrarlı yayınlarla da yıpranarak istifaya mecbur bırakılan üçüncü Menderes kabinesini takiben kurulan dördüncü Menderes kabinesinin programında, muhalefet tarafından ötedenberi söylenenler kabul edilerek “seçim kanununda intizamı temin ve vatandaş rey ve arzusunu daha iyi tahakkuk ettirmek mülâhazası ile yapılmış olan son tadilatın lüzumsuzluğu yanında türlü menfi tesirlere yol açmış bulunduğu...” teslim ediliyor ve “... bu mahzurun da ortadan kaldırılmasına teşebbüs...” edileceği vadinde bulunuluyordu. Bu vaid, partilerin seçim güvenliği konusundaki tutumlarını biraz yumuşatır gibi olmuştur. Gerçekten, dördüncü Menderes Kabinesi kurulduktan kısa bir müddet sonra, hazırladığı bir Seçim Kanunu tadil projesini-ki bu pro-

(59) Bu tartışmalar için bk. *Aynı tarihi*, Kasım 1954.

(60) “C. H. P. Meclisinin tebliği”ndan, *Ulus gazetesi*, 6/8/1955.

(61) *Ulus gazetesi*, 6/8/1955.

je 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununda 6428 sayılı kanunla yapılan ve lüzumsuzluğu Hükümet tarafından da teslim edilen tadilleri kaldırmaya matuftu - Büyük Millet Meclisi Başkanlığına vermiş, ancak çok geçmeden gerekli bazı değişiklikler yapmak üzere tekrar geri almıştır. Geri alınan tadil tasarısı bir türlü hazırlanıp Meclis Başkanlığına iade edilmeyecek (62), bunun üzerine 17 Nisan 1956 tarihinde bir tebliğ yayınlayan C. H. P. Meclisi dördüncü Menderes kabinesinin de islâhat vaatlerini tutmaması üzerine doğan yeni bir rejim buhranından ve seçim emniyetinin de bu buhran içinde tehlikeye düştüğünden bahsederek, rejim meselelerinin biran önce halledilebilmesi için muhalefet partilerinin işbirliği yapması lüzumu üzerinde duracaktır (63).

Bu teklif üzerine partiler arasında bir işbirliği konusunda görüşmeler başlayacaktır ki bu görüşmelerin pek ilgi çekici olan safhalarına, konumuz dışında kaldığı için, burada dalmıyoruz.

V. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Seçim Usûlü

Millet Partisinin mahkeme kararı ile kapatılması üzerine bu partinin ileri gelenleri tarafından ve 1954 seçimlerinden hemen önce kurulduğuna yukarıda işaret ettiğimiz Cumhuriyetçi Millet Partisinin seçim emniyeti konusundaki görüşlerine geçen paragrafta temas ettik. Şimdi de bu partinin seçim usûlü üzerindeki görüşlerini inceleyeceğiz.

Cumhuriyetçi Millet Partisinin programında seçim usûlü hakkında hiç bir hükme raslamamaktadır. (64). Ancak C. M. P. Genel İdare Kurulunun 1954 seçimlerinden önce yayınladığı seçim beyananesinde, "...Memlekette iktidar partisi dışında kalan vatandaşların fikir ve kanaat haklarını sıfıra indirdiği gibi Mecliste de ezici bir ekseriyetle karşılaşan cılız bir muhalefete söz hakkı bile..." bırakmayan bugün-

(62) Tasarı bu incelemenin tamamlandığı güne kadar da Meclis Başkanlığına iade edilmiş değildir.

(63) *Ulus* gazetesi, 19/Nisan/1956.

(64) Programdaki bu boşluğun sebebini, kendisiyle görüştüğümüz Bay Abdurrahman Boyacıgiller şöyle izah etmektedir: "Cumhuriyetçi Millet Partisinin programı başlangıçta kurucuları tarafından hazırlanırken seçimlerin nisbî temsil usûlü ile yapılmasını derpiş eden bir madde de ihtiva ediyordu. Ancak bu program, hazırlandıktan sonra, Ord. Prof. Ali Fuat Başgil tarafından gözden geçirilmiş ve bir çok maddeler lüzumsuz veya fazla görülerek çıkarılmışlardır. Seçim usûlüne taallük eden madde de bunlar arasındadır. Prof. Başgil'e göre programa seçim usûlü hakkında bir madde koyarak partiyi bağlamak yersizdir. Zira Cumhuriyetçi Millet Partisi nisbî temsil sisteminden faydalanacak üçüncü bir parti gibi görünmemektedir. Türkiye'nin her tarafında teşkilâtını tamamladıktan sonra, Cumhuriyet Millet Partisi ekseriyet usûlünden faydalanarak Mecliste büyük bir çoğunluk kazanabilecek büyük partilerden biri olacaktır."

kü seçim usûlümüzün değiştirilmesi lüzumu üzerinde durumakta, fakat bu usûlün yerine hangisinin kabul edilmesi gerektiği hakkında kesin bir söz söylememektedir. Beyannamede belirtildiğine göre, kabul edilecek usûl, nisbî temsil veya dar seçim daireleri usûlü olabilir. Bu usûl arasında bir tercih yapılmamıştır (65).

Seçimlerden sonra toplanan kongrelerinde ise, Cumhuriyetçi Millet Partisini seçim usûlü meselesinden ziyade seçim emniyeti ve Anayasa tadilatı meseleleri meşgul etmiştir. Bu arada, C. M. P. Başkanının II. Büyük Kongreyi açış nutkunda Seçim Kanununun adil bir temsile ve muvazeneli bir Meclis hayatına imkân vermediğine işaretle yetinilmekte, buna mukabil, seçim emniyeti ve rejim dâvaları üzerinde uzun boylu durulmaktadır (66).

VI. Hürriyet Partisi ve seçim sistemimiz.

Büyük Millet Meclisinde temsil edilmekte olan siyasî partilerin en genç olan Hürriyet Partisi, seçim sistemimiz konusundaki temennilerini programında açıkça belirtmiş bulunmaktadır. Hürriyet Partisi programının 4 üncü maddesine göre, s e ç i m e m n i y e t i' nin sağlanması için "seçim mevzuatımızın vatandaşların iradelerini hiçbir takyit, tazyik ve ifsata maruz kalmadan izhar etmelerini sağlayacak şekle" sokulması lâzımdır.

Gene aynı maddeye göre, Hürriyet Partisi "... siyasî mücadelenin normal şartlar altında yapılabilmesi, Meclis murakabesinin daha verimli olması ve efkârı umumîye cereyanlarının parlâmentoya daha iyi aksedebilmesi için n i s b î t e m s i l' i n kabulünü zarurî görmektedir." 5 inci maddeye göre ise, 40 bin nüfusa bir mebus yerine asgarî 60 bin nüfusa bir mebus seçilmesi, memleketimizin şartlarına daha uygun görünmektedir.

Hürriyet Partisi milletvekillerinin Büyük Millet Meclisinde ve seçim konusunda yaptığı konuşmalarda da bu esaslar çerçevesinde kalmaktadır.

S O N U Ç

İncelememizin giriş kısmında, çok partili rejimlerde iktidarı ele geçirmenin partileri gayelerine götüren yolda ilk ve en önemli merhaleyi teşkil ettiğine ve bu gayeye ulaşmanın da, normal ve meşru olarak ancak seçim yoluyla mümkün olduğuna işaret etmiştik. Gene o sırada

(65) Cumhuriyetçi Millet Partisi Seçim beyannamesi, Ankara 1954, Sh. 4.

(66) C. M. P. II. Büyük kongresi, Parti Reisinin nutku, Ankara 1956.

söylediğimiz gibi, bu bakımdan, siyasî partilerin mevcut seçim sistemi muvacehesindeki vaziyet almaları da gayet tabiidir.

Yaptığımız inceleme, bu aksiyoma uygun olarak, Türk siyasî partilerinin de çok partili devrin hiçbir safhasında seçim sistemi konusunu tartışmaktan geri kalmadıklarını göstermektedir.

Bu incelemeden anlaşıldığına göre 1946 yılından, yani çok partili rejime girdiğimiz tarihten buyana, iktidarlara muhalefet partilerinin seçim sistemi konusundaki karşılıklı durumları hemen daima şöyle olmuştur : Muhalefet partileri mevcut sistemi daima kifayetsiz bulmuşlar, iktidarlara ise bunun daima en iyi sistem olduğunu savunmuşlardır.

Seçim sistemi sözünden sadece s e ç i m u s ũ l ü 'nü anlamadığımızı, bu sözün sınırları içine seçim usûlünün yanısıra seçim mevzuatımızın -gerek hazırlanması sırasında, gerekse yeniden gözden geçirilmesi bahis konusu edildiği veya istendiği her defasında- başlıca siyasî partilerimiz arasında en çok tartışılan noktalarını da aldığımızı yukarıda söylemiştik. Yaptığımız incelemeler bu noktaların 1950'den evvel s e ç i m e m n i y e t i ve s e ç i m l e r d e n ũ f u s ö l ç ü s ü , 1950'den sonra ise s e ç i m ç e v r e l e r i meseleleri olduğunu göstermiştir. Gerçekten, 1950 seçimlerinden sonra ön plâna geçen, daha doğrusunu ana muhalefet partisi (C.H.P.) tarafından ön plâna geçirilen seçim usûlü meselesi 1950 seçimlerinden önce henüz tartışma konusu olmaktan uzaktı. Bu sıralarda, etüdümüzde de belirtmeye çalıştığımız gibi, siyasî partileri en ziyade meşgul eden mesele seçim emniyeti, bilhassa adlî teminat meselesiydi. Muhalefet partileri, 1950 seçimleri öncesi devresinde, Demokrat Partinin 1949 yılı sonlarında yeni bir Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısı hazırlayan İlim Heyetine yazdığı cevapta da belirtildiği gibi, bilhassa seçimin emniyet ve itimad verecek şekilde yapılabilmesi için lüzumlu esaslar üzerinde duruyorlar ve seçim usûlü üzerinde bir münakaşa kapısı açmanın daha zamanı gelmediğini düşünüyorlardı.

Siyasî partilerin 1946 ile 1950 yılları arasındaki devredeki bu tutumları, bize kalırsa, en iyi günün şartları ile izah edilebilir. O sıralarda yürürlükte olan 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun koyduğu «açık oy - gizli tasnif» prensibi gereğince yapılan 21 Temmuz 1946 seçimleri bu kanunun gerçekten seçim emniyet ve eşitliğini temin etmekten uzak olduğunu göstermiş ve muhalefet, seçimlerin idaresi iktidara bağlı bir idare organının elinde bırakıldıkça seçim usûlü ne olursa olsun vatandaş oylarının gerçeğe yakın bir şekilde tecelli edemeyeceğini açıkça anlamıştır. Bu bakımdan, bu sıralarda muhalefet partilerinin

mücadelesi bir iktidar mücadelesi değil, bir yaşama mücadelesidir. Başka bir deyişle, muhalefet partiler, 1946 ile 1950 seçimleri arasındaki devrede iktidarı ele geçirmek ve ele geçirdikten sonra da kaçırmamak yani aldıkları oyların tesirini arttırmak endişesinden uzak, sadece aldıkları oyları koruyabilmek ve değerlendirebilmek emeliyle çalışmışlardır.

Oysa seçim emniyeti meselesi tek başına bir seçim sistemi meselesi değildir. Seçim kanunu ne kadar sağlam esaslara dayanılarak hazırlanırsa hazırlansın rejimin bütününe kuran diğer önemli kanunlar buna uygun olarak değiştirilmedikçe seçim emniyeti sağlanmış sayılamaz (67). Bu bakımdan, seçim emniyeti meselesi ister istemez kendi peşinden diğer birtakım meseleleri de sürüklemiş ve bu, bilhassa, 1954 seçimlerinden sonra çok daha bariz bir hal almıştır.

1950 yılından sonra 1946 ile 1950 seçimleri arasındaki devrede hüküm süren şartlar değişmiş ve bunların yerine yenileri geçmiştir. Gerçekten 21 Şubat 1950 tarihinde çıkarılan 5545 sayılı yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile seçim emniyeti kaza organının nezaret ve murakabesi altına konulmuş, 14 Mayıs 1950 seçimleri de bu nezaret ve murakabenin vazifeliler tarafından hüsnüniyetle telâkki ve tatbik edildiğini göstermiştir. Bu seçimlerden sonra göze çarpan en önemli seçim meselesi partilerin aldıkları oy adedi ile Meclise soktukları milletvekilleri adedi arasındaki büyük nisbetsizliktir. Bu nisbetsizlik üzerine seçim usûlü ve seçim çevreleri meseleleri bütün ağırlıklarıyla Türk siyasî tartışma alanının ön plânında geçmişler ve bu plândaki yerlerini günümüze kadar muhafaza da etmişlerdir.

İşin dikkate değer tarafı, seçim usûlünü ilk değiştirme teklifinin 5545 sayılı yeni Milletvekilleri Seçimi Kanununun hazırlanması sırasında çoğunluk sistemini şiddetle savunmuş olan Cumhuriyet Halk Partisinden gelmiş olmasıdır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların aşağı - yukarı % 40 ını aldığı halde çoğunluk usûlünün etkisiyle Mecliste çok önemsiz bir milletvekili kitlesi tarafından temsil edilmek durumuna düşünce, bu eski iktidar - yeni muhalefet partisi, yeni bir seçim usûlü peşinde koşmaya başlayacaktır.

Ancak, yürürlükte olan çoğunluk usûlünün Cumhuriyet Halk Partisi için, bu parti muhalefette de kalmış olsa, elverişsiz olduğu söyle-

(67) Memleketimizde siyasî partilerin kullanmayı pek sevdikleri bir örneğe uygun olarak diyebiliriz ki: Hâkim teminatı olmayınca seçimlerde adli teminat da yürüyemez. Çok kullanılan bir diğer örnek Polis vazife ve selâhiyet kanunu, bir başkası ise Memurin kanunudur.

nemez. Gerçekten ,seçim usûlleri üzerinde geçirilen tecrübeler bu usûlün - bilhassa iki büyük partili rejimlerde - büyük partiler için en elverişli usûl olduğunu göstermektedir (68). Bu bakımdan, Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 ile 1954 seçimleri arasındaki devrede üçüncü derecedeki partiler için en elverişli olacak bir nisbî temsil usûlünün kabulünü istemeye kadar gitmeyerek, sadece seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir seçim usûlü fikrini ortaya atmakla yetinecektir.

Seçim neticeleri siyasî partilerin aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek bu usûl hangisidir? Cumhuriyet Halk Partisi, büyük bir ihtimalle olayların gelişmesini bekleyerek, 1954 seçimlerine kadar bu konuda kesin bir söz söylememiştir.

1954 seçimlerinden sonra muhalefet partilerinin seçim usûlü konusundaki tutumlarında dikkate değer bir değişiklik olmuştur. 1953 yılı ortalarına kadar Milet Partisi adı altında nisbî seçim usûlünün bayraktarlığını yapan siyasî teşekkül, 1954 seçimlerinden sonra ve Cumhuriyetçi Millet Partisi adı altında seçim usûlü konusunda kesin bir söz söylemeye yanaşmazken, Cumhuriyet Halk Partisi, çoğunluk sisteminden en çok faydalanacak iki büyük partiden biri olduğu halde birden nisbî seçim usûlünü istemeye başlamış ve hattâ bunu programına bile geçirmiştir (69). Genel olarak kabul edildiğine göre, çoğunluk usûlünün tatbik edildiği bir memlekette nisbî temsil isteğinin üçüncü derecedeki bir partiden veya partilerden gelmesi beklenir (70). Dr. Arif Payashoğlu'na göre böyle bir istek ikinci derecedeki bir partiden gelirse bu parti ya seçim usûlünün tesir tarzı hususunda şuurlu değildir, ya seçim usûlünün tesirinin farkında olmakla beraber idealist bir takım gayelerle, meselâ nisbî temsiline daha adil bir seçim usûlü olduğu mülahazası ile hareket etmektedir, yahut da uzun zaman muhalefette kalacağını tah-

(68) Bahri Savcı, "Seçim sistemleri üzerinde bir dialog", *Forum*, sayı: 5, sh. 7 - 8.

(69) Bize öyle geliyor ki Cumhuriyetçi Millet Partisinin seçim usûlü konusunda hâlâ kesin bir söz söyleyememesi parti içinde ve bu konuda görüş birliği olmamasındandır. Gerçekten, Cumhuriyet Millet Partisinin bazı ileri gelenleri (bu arada bilhassa Sadık Aldoğan) yaptıkları muhtelif konuşmalarda nisbî temsil usûlünün kabulünü isterken kendisiyle görüştüğümüz Bay Abdurrahman Boyacıgiller'e göre Parti, seçim usûlünü değiştirmeye çalışacak yerde, bünye ve faaliyetlerinde mevcut usûle göre kazanma şanslarını arttıracak gerekli tedbirleri almayı daha uygun görmektedir.

(70) Arif T. Payashoğlu, *Op.* Cilt, sh. 107

min ederek nakıs temsili bertaraf etmek istemektedir (71). Bize kalırsa Cumhuriyet Halk Partisini bu şekilde hareket etmeye zorlayan sebep ne birincisi, ne de ikincisidir. Zira Cumhuriyet Halk Partisinin bu konudaki çalışmalarından sonra yayınlanan ilk raporlardan ve daha önce 5545 sayılı kanunun hazırlanması sırasında ileri sürdüğü fikirlerden bu partinin nisbî temsil usûlünün tesirlerinden hem de fazlasıyla haberdar olduğu anlaşılıyordu. Bunun yanısıra, nisbî temsil usûlünün tatbik edilmesini istemeden önce 4 yıl gibi uzun bir müddet olayların gelişmesini beklemesi idealist bir gayeyle hareket etmediğini göstermeye yeter bir delil sayılmasa bile, çoğunluk sisteminin iyiliği ve adilliği hakkında gene kendisi tarafından ileri sürülen delilleri çürütmek ve nisbî temsil usûlünün bir zamanlar umacılaştırılan kötülüklerini temize çıkarmak için sarfettiği gayretler samimiyetle telif edilire benzememektedir. Cumhuriyet Halk Partisini böyle davranmaya sevkeden sebep, bize kalırsa, 1950 ve 1954 seçimlerinin sonucuna bakarak aldığı oyların donup kalmasından ve bu durumun daha uzun bir müddet devamından korkması ve - o sıralarda bir hayli uzak görünen - iktidara dönüşü kadar hiç olmazsa aldığı oyları kıymetlendirmek, yani nakıs temsili bertaraf etmek endişesi olmalıdır.

1954 seçimlerinden sonra tekrar ortaya çıkan diğer bir mesele de seçim güvenliği meselesidir. Yukarda da söylediğimiz gibi, 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra Demokrat Parti iktidarı seçim sistemi konusunu ilgilendiren iki kanun kabul etmiştir. Bunlardan birincisi seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisine oy veren Kırşehir ilini lâğveden, diğeri ise 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun bazı maddelerini de değiştiren kanundur. Muhalefet partileri bu kanunların seçim emniyet ve eşitliğini ortadan kaldırdığını iddia etmekte ve bir yandan tekrar Kırşehir'i ihya etmeye çalışırken diğeri yandan da 5545 sayılı kanunda yapılan tadilleri kaldırmaya uğraşmaktadır. (72). Bundan başka, gene 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan yeni Basın ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunları ile Üniversite, Hâkimler ve Emeklilik kanunlarında yapılan tadillerin de seçim emniyet ve eşitliğini ihlâl etmekte oldukları da muhalefetin en ısrarlı iddiaları arasındadır. Seçim emniyeti meselesinin tek başına bir seçim sistemi meselesi olmadığına, aynı zamanda siyasî rejimin bütününe kuran diğer önemli kanunlara da bağlı olduğunu yukarda işaret etmiştik. İşte, buna dayanarak, muhale-

(71) *İbid.*, sh. 107 - 108.

(72) Beş Cumhuriyet Halk Partili milletvekilinin 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda 6428 sayılı kanunla yapılan değişikliklerin kaldırılmasına dair verdikleri bir kanun tasarısı için bk., *Ulus* gazetesi, 24 Mayıs 1957.

fet partileri de biraz önce adlarını saydığımız kanunların çıkarılmasından sonra seçimlerin güvenlik içinde yapılmasına, vatandaşın oyuna iç huzur ve rahatlığıyla, bir cezadan korkmaksızın kullanmasına imkân bulunmadığını ileri sürmektedirler.

Muhalefet iddialarının karşısında Demokrat Partinin durumuna gelince, çoğunluk sisteminin kendisine büyük bir destek olduğunu bilen Demokrat Parti, seçim usûlünü değiştirmeye yanaşacağı benzemektedir. Hele nisbî temsil usûlünden - memleketin siyasî bünyesine göre daha ziyade Demokrat Partiden alacağı tahmin edilen oylarla - faydalanacak kuvvetli bir üçüncü partinin, Hürriyet Partisinin kurulmasından sonra bu gitmenin kendisi için çok elverişsiz olduğunu bilmemesine imkân yoktur. Bu bakımdan, Demokrat Parti iktidarının çoğunluk usûlünü değiştirmeye yanaşması uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.